

Kazimierz Bar

**AKTA WYTWORZONE W WYNIKU DZIAŁALNOŚCI
WICEMINISTRÓW SPRAW WOJSKOWYCH
1919—1939**

Zarys rozwoju organizacyjnego

Ministerstwo Spraw Wojskowych zostało utworzone 26 października 1918 roku przez przekształcenie istniejącej od lutego 1917 roku Komisji Wojskowej. Kierownikiem ministerstwa mianowany został 4 listopada 1918 roku płk Jan Wroczyński, dotychczasowy kierownik Sekcji Technicznej Komisji Wojskowej. Ministrem pozostawał nadal, przebywający jeszcze w Magdeburgu, Józef Piłsudski, mianowany na to stanowisko przez rząd Józefa Świeżyńskiego¹. W pierwszej organizacji ministerstwa, zatwierdzonej 10 grudnia 1918 roku nie przewidywano instytucji wiceministerstwa.

27 lutego 1919 roku ministrem spraw wojskowych został mianowany gen. por. Józef Leśniewski. Równocześnie powołano dwóch wiceministrów: gen. por. Stefana Majewskiego na stanowisko [I] Wiceministra oraz gen. por. Kazimierza Sosnkowskiego na stanowisko II wiceministra². W końcu 1919 roku ustaliło się podporządkowanie poszczególnym wiceministrom instytucji wojskowych.

¹ Por. B. W o s z c z y ń s k i, *Ministerstwo Spraw Wojskowych 1918—1921. Zarys organizacji i działalności*, Warszawa 1972, s. 59.

² Tamże, s. 86.

I Wiceministrowi podporządkowane były departamenty: Artylerii, Dla spraw Koni i Taborów, Gospodarczy; Sekcję: Budownictwa Wojskowego, Żegluga Powietrznej, Weterynaryjna, Opieki, Inspektorat Budowli Wojskowych, Emerytalna Komisja Likwidacyjna, Instytut Wojskowo-Geograficzny i Instytut Wojskowo-Techniczny.

II wiceministrowi podlegały departamenty: Mob. Org., Informacyjny, Techniczno-Komunikacyjny, Dla Spraw Personalnych, Naukowo-Szkolny, Wojskowo-Prawny; inspektoraty: Inżynierii i Saperów, Szkół Wojennych Piechoty, Wojsk Lotniczych, Wojsk Łączności, Wojsk Samochodowych, Wojsk Kolejowych, Wojsk Taborowych, Żandarmerii, Straży Granicznej, Obozów Jeńców.

W lutym 1920 roku opracowano nową organizację ministerstwa, a w marcu wprowadzono ją w życie³. Nowa organizacja w zasadniczy sposób zmieniła strukturę ministerstwa. Utworzono Sztab Ministerstwa Spraw Wojskowych składający się z następujących oddziałów: I Organizacyjno-Mobilizacyjny, II Informacyjny, III Naukowo-Szkolny, IV Zaopatrzenia i Komunikacji, V Personalny, VI Prawny. Oprócz Sztabu MSWojsk zorganizowano departamenty: I Broni Głównych i Wojsk Taborowych, II Wojsk Technicznych, III Żegluga Powietrznej, IV Koni, V Uzbrojenia, VI Sanitarny, VII Gospodarczy, VIII Budownictwa oraz Departament Spraw Morskich.

Zarówno Sztab MSWojsk. jak i departamenty zostały podporządkowane wiceministrowi spraw wojskowych.

Inne instytucje MSWojsk. jak: Rada Wojskowa, Biuro Prezydialne, Kuria Biskupia i Sekcja Wyznań Obcych podlegały bezpośrednio ministrowi spraw wojskowych. Funkcję wiceministra pełnił gen. por. Kazimierz Sosnkowski. Stanowisko II wiceministra zostało zlikwidowane⁴.

10 sierpnia 1921 roku ukazał się rozkaz ministra spraw wojskowych ostatecznie regulujący zasady organizacji naczelných władz wojskowych na stopie pokojowej⁵. Rozwiązano wszystkie działające jeszcze instytucje powołane na okres

³ Tamże, s. 126.

⁴ Dz. Rozk. tjn. nr 2, poz. 12 z 27.02.1920 r. i Dz. Pers. nr 6, poz. 159 z 21.02.1920 r.

⁵ Pokojowa organizacja MSWojsk. (Oddz. I Szt. Gen. L. 4900/org.) z 10.09.1921 r. CAW, I.300.1.437.

wojny i ustalono, że naczelną władzą dla całej siły zbrojnej będzie Ministerstwo Spraw Wojskowych.

Rozkaz ministra zmienił całkowicie organizację powołanego do życia jeszcze w styczniu 1921 roku Szefostwa Administracji⁶. Szef Administracji był doradcą prawnym ministra w sprawach cywilnych i wiążących się z ustawodawstwem wojskowym. W imieniu ministra miał on prawo wydawać rozkazy regulujące codzienne życie armii w czasie pokoju oraz w sprawach wynikających z zakresu kompetencji powołanej instytucji.

Szefowi Administracji bezpośrednio podlegały departamenty: I Piechoty, II Jazdy, III Artylerii i Uzbrojenia, IV Żeglugi Powietrznej, V Inżynierii i Saperów, VI Wojsk Technicznych, VII Intendentury, VIII Sanitarny, IX Sprawiedliwości i X Spraw Poborowych. Inne instytucje jak: Sztab Generalny, Gabinet Ministra, Kierownictwo Marynarki Wojennej i Wojskowa Kontrola Generalna, a następnie Kuria Biskupia i Wydział Wyznań Niekatolickich podporządkowane były bezpośrednio ministrowi spraw wojskowych.

W obrębie ministerstwa dokonany został zasadniczy podział czynności. Całe rozkazodawstwo w sprawach organizacji, mobilizacji oraz wyszkolenia znalazło się w rękach szefa Sztabu Generalnego. Rozkazodawstwo dotyczące rozwoju i działalności administracji wojskowej regulowane było przez Szefostwo Administracji.

Następne większe przeobrażenia w organizacji instytucji wojskowych zostały dokonane w roku 1926 — po przewrocie majowym⁷. Józef Piłsudski powrócił do władzy i stanął na czele Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych, który powołano do życia w sierpniu tegoż roku. Nowej instytucji został podporządkowany Sztab Generalny. W samym Ministerstwie Spraw Wojskowych utworzono z dniem 28 czerwca 1926 roku dwa biura — Ogólno-Administracyjne i Ogólno-Organizacyjne. Wówczas to powstały też stanowiska dwóch wiceministrów spraw wojskowych⁸.

Pierwszy wiceminister był szefem Administracji Armii i skupiał w swych rękach całość rozkazodawstwa w zakresie administracji siły zbrojnej.

⁶ B. W o s z c z y ń s k i, op. cit., s. 241.

⁷ Tamże, s. 269—270.

⁸ Dz. Rozk. MSWojsk. nr 18, poz. 185 z 1926 r.

Drugi wiceminister zajmował się rozkazodawstwem w sprawach wchodzących w zakres organizacji, szkolenia i personalnych wojska w czasie pokojowym.

Zgodnie z rozkazem, bezpośrednim miejscem pracy I wiceministra było Biuro Ogólno-Administracyjne.

Następna reorganizacja ministerstwa nastąpiła w latach trzydziestych.

1 sierpnia 1936 roku nastąpiło przemianowanie Biura Ogólno-Administracyjnego na Biuro Administracji Armii⁹.

30 października 1934 roku zarządono likwidację Biura Ogólno-Organizacyjnego i zorganizowanie Departamentu Dowodzenia Ogólnego¹⁰.

Zarządzenie weszło w życie 14 grudnia 1934 roku; określono organizację i zakres pracy Departamentu Dowodzenia Ogólnego¹¹.

Zgodnie z zarządzeniem Departament Dowodzenia Ogólnego miejscem pracy I wiceministra w zakresie ustalania podstaw organizacji sił zbrojnych w czasie pokoju, organizacji wyszkolenia, a w szczególności związków na szczeblu wyższym oraz w zakresie ogólnego kierownictwa obrony przeciwlotniczej.

I i II wiceminister miał pomocnika — zastępcę, który z urzędu zastępował wiceministra. Poza tym wiceminister dysponował oficerami do zleceń i adiutantem.

I wiceministrowi podporządkowani byli szefowie departamentów: Dowodzenia Ogólnego, Piechoty, Kawalerii, Artylerii, Uzupełnień oraz Szef Wojskowego Instytutu Naukowo-Oświatowego, a także dowódcy: Lotnictwa, Broni Pancernych, Saperów, Wojsk Łączności, Żandarmerii, Taborów i Szefostwa Remontu. Ponadto w zakresie organizacji, bezpieczeństwa, dyscypliny, wychowania i fachowego szkolenia wojska współpracowali z I wiceministrem szefowie departamentów podległych II wiceministrowi.

II wiceministrowi podporządkowani byli szefowie biur: Ogólno-Administracyjnego i Budżetowego, departamentów: Sprawiedliwości, Intendentury, Uzbrojenia, Zdrowia, Budownictwa oraz w zakresie administrowania i zaopatrzenia

⁹ Dod. t.jn. nr 6 do Dz. Rozk. nr 6, poz. 40 z 1936 r.

¹⁰ Zarządzenie zmian w organizacji MSWojsk. CAW, Sztab Główny, Oddz. IV, t. 251.

¹¹ Tamże.

wszyscy szefowie departamentów i dowódcy poszczególnych broni podlegli I wiceministrowi.

Zawartość aktowa zespołów

Grupa akt wiceministrów spraw wojskowych składa się z czterech zespołów obejmujących lata 1919—1921 i 1932—1939. Ilość zachowanych akt w poszczególnych zespołach przedstawia się następująco:

— [I] Wiceminister Spraw Wojskowych z lat 1919—1921	— 30 j.a.
— II Wiceminister Spraw Wojskowych z lat 1919—1920	— 10 j.a.
— Adiutantura I Wiceministra Spraw Wojskowych z lat 1932—1939	— 10 j.a.
— II Wiceminister Spraw Wojskowych z lat 1932—1939	— 4 j.a.

Całość materiałów archiwalnych dotyczy ściśle spraw prowadzonych przez wymienione instytucje w latach ich istnienia. Zupełny brak archiwaliów z lat 1922—1931 i częściowy z okresu późniejszego tłumaczy się tym, że w latach tych istniały takie instytucje jak: Szefostwo Administracji (następnie — Biuro Ogólno-Administracyjne, Biuro Administracji Armii) oraz Biuro Ogólno-Organizacyjne (Departament Dowodzenia Ogólnego) i w nich jako miejscu pracy I i II wiceministra, skupiony był całokształt działalności wiceministrów.

Wśród zachowanych akt przeważają materiały o charakterze organizacyjnym i administracyjnym. Mniej natomiast zachowało spraw dotyczących reprezentacji.

Akta [I] Wiceministra Spraw Wojskowych to głównie sprawy organizacyjne, a w tym zarządzenia dotyczące organizacji, reorganizacji i dyslokacji dowództw, instytucji i jednostek wojskowych w latach wojny 1919—1920, a także oddziałów partyzanckich. Występują również informacje o sytuacji na froncie i w kraju (akcje przeciwstrajkowe, uruchomienie przemysłu na potrzeby frontu), materiały dotyczące niedoszedłego plebiscytu na Śląsku Cieszyńskim, powstań śląskich i Gdańska (rokowania) oraz raporty Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu (zakupy amunicji, sprzętu i żywności dla armii). Można także znaleźć tu materiały związane z

organizacją oddziałów obrony Warszawy, umocnień obronnych oraz na temat działalności Instytutu Wojskowo-Technicznego i Rady Wojskowej.

Archiwalia II Wiceministra Spraw Wojskowych z lat 1919—1920 dotyczą zaopatrzenia wojska, organizacji i reorganizacji jednostek i szkół wojskowych, a także spraw politycznych (stosunki polsko-radzieckie, pertraktacje polsko-niemieckie w Berlinie, misja Morgantúa i Sir. Samuela). Częściowo występują również materiały w sprawie zagranicznych dostaw wojskowych sprzętu i materiału. (m.in. samolotów angielskich).

Zespół akt Adiutantury I Wiceministra Spraw Wojskowych z lat 1932—1939 zawiera korespondencję — podania i prośby w sprawach: udziału I wiceministra w charakterze członka komitetów honorowych i innych reprezentacji, uzyskania posad, zapomóg i koncesji. Znajduje się tu również zestawienie ćwiczeń odbytych w okresie od kwietnia 1938 roku do kwietnia 1939 roku.

Akta II Wiceministra Spraw Wojskowych z lat 1932—1939 dotyczą przede wszystkim spraw budowlanych — budowa linii przesyłowej Mościce—Starachowice i projekt budowy gmachów Politechniki Lwowskiej (załączony jest również statut Towarzystwa Studium Maszynowego i Elektrotechnicznego we Lwowie). Na uwagę zasługuje także opracowanie kpt. Floriana Karwowskiego z roku 1932 dotyczące życia Wojska Polskiego.

Akta ostatecznie opracowane i mogą być udostępniane badaczom zainteresowanym okresem międzywojennym.

**SCHEMAT PRZEobrażeń ORGANIZACYJNYCH STANOWISK
I i II WICEMINISTRA SPRAW WOJSKOWYCH W LATACH 1919—1939**

